

ROZHOVOR S PHDR. ELIŠKOU ČÁŇOVOU

Nedávno jste dokončila své paměti, svým rozsahem a obsahem v českém archivnictví naprosto ojedinělé. Jak dlouho jste na nich pracovala a proč jste se rozhodla k jejich sepsání?

Na vlastní paměti jsem pomýšlela ještě v činné službě v archivu, tj. někdy na začátku 80. let. Byla jsem přesvědčena, že by naše generace měla vydat určité svědectví, nejen čistě odborné (o stavu oboru, vlastní práci, názorech, prioritách, okolnostech), ale snad i výpověď generační, která by mohla mít do budoucna jistou hodnotu. Má představa ovšem byla, že by své paměti mělo napsat více kolegů (kvůli srovnání), žádného jsem ale nedokázala přesvědčit. Vzpomínám si v tomto smyslu například na rozhovory s Pavlou Burdovou nebo Dagmar Culkovou. Je mi líto, že se to nepodařilo. Já jsem na pamětech pracovala asi deset let. Snažila jsem se v nich poctivě a pokud možno přesně vylíčit události ze svého mládí, které snad mají nějaký obecnější význam, a pak zejména období svých studií, archivní kariéry i podat charakteristiku své vlastní vědecké práce. Nikdy jsem si nevedla podrobnější deníky, poznamenávala jsem si jen některé důležitější události. Těchto poznámek a vlastní paměti jsem využívala. Při psaní jsem se snažila být naprosto otevřená, vše, co je tam psáno, je pravda, nic jsem nedokreslila nebo si nevymyslela. Ale samozřejmě jsem nechtěla nikomu uškodit.

Pocházíte z Valašska, dětství jste prožila v západních Čechách, pak jste žila v Praze. Cítíte se na Valašsku ještě dnes doma?

Valaško je krásný kraj – když jsem přijížděla a viděla Radhošť, vždycky jsem pookřála. Byla jsem tam mnohokrát, takže můžu říci, že Beskydy znám křížem krážem. Příbuzné tam určitě ještě mám, jednu jsme je počítali – napočítala jsem v mé generaci asi 50 bratranců, některé jsem ani neznala. Otec byl totiž z desíti dětí, jeho bratři měli také četné rodiny. Po roce 1945 jsme se většinou rozběhli po světě. Když však zemřela poslední otcova sestra, neměli jsme už za kým jezdit.

Když se naši vzali, začínali ve Valašském Meziříčí, otec tam pracoval jako osobní pokladník na nádraží. Matka pocházela ze západních Čech, ale řízením osudu se potkali na Slovensku. Po roce 1918 odjížděla řada mladých na Slovensko, vlastně na pomoc, protože všechna důležitější místa zaujímali do té

doby Maďaři, takže tam nastupovali čeští učitelé, úředníci, železničáři, důstojníci, četníci, členové finanční stráže atd. Otec tuto výzvu jako mladý železničář také poslechl, pracoval jako výpravčí vlaků v Melčicích. Matka tam odjela za svou sestřenicí, s níž vyrůstala, která nastoupila na českou výzvu jako učitelka v Bošáci; chtěla jí pomoci zařídit domácnost. Češi se v této oblasti scházeli, založili tam Sokol a pěvecký sbor. Tam se rodiče potkali. Do okolí Bošáce jezdívali i čeští malíři, protože šlo o národopisně živou oblast. Malíř Brunner se zajímal o bošácký kroj, vyjednal tedy s matkou, aby mu v tomto kroji stála jako model. Odměnil se jí pak jejím civilním portrétem, které dosud mám.

Naši se brali v Plzni, jejich prvním společným místem bylo Valašské Meziříčí, kde jsem se narodila jako jejich druhorozené dítě. Přesto, že se po mně narodily ještě tři děti (jednou dvojčátka), zůstávala jsem jedináčkem, protože po mém starším bratříčkovi zemřeli i mí mladší sourozenci. Neobyčejná smůla mladé rodiny snad byla vysvětlena neschopností lékařské vědy léčit některá těžká onemocnění kojenců. Až v roce 1933 se narodily moje sestry (dvojčata). Ale ty se narodily už v Klatovech, protože matka chtěla pryč z Valašského Meziříčí, kde je potkávala jen úmrtí malíčkových dětí. Několikrát jsme se pak ještě přestěhovali – z Klatov do Konstantinových Lázní, odkud jsme museli po Mnichově odejít; bydleli jsme do března 1939 nouzově u babičky ve Stupně, odkud jsem dojížděla do gymnázia v Plzni. Otec dostal nové umístění v Točnicku u Klatov a já jsem mohla opět nastoupit v Klatovech, kde jsem už absolvovala primu (musela jsem však v Klatovech bydlet u tety, protože z Konstantinových Lázní nešlo kvůli nevhodnému vlakovému spojení dojíždět).

V Klatovech jsem nastoupila už do sekundy, a to 15. 3. 1939. Když jsem toho dne šla z nádraží do gymnázia, na Husově náměstí jsem potkávala německé obrněné vozy, doprovázené motorkami. V primě na klatovském gymnáziu učil dějepis profesor Kruml. Při výkladu dovedl udržet naši pozornost po celou hodinu, upozorňoval nás na příčiny i následky významných událostí a vštěpoval nám smysl pro časový postup dění. Výklady ve mně vzbudily úžas nad bohatstvím událostí, které se u nás udály před staletími – a já jsem to dosud nevěděla! Proto mi nepůsobilo obtíže zapamatovat si i data důležitých událostí. Zájem o naše dějiny mne už v době gymnaziální neopustil. S podobně kvalitním výkladem historie už se náš ročník nesetkal – v kvartě například nás učil dějepis Ukrajinec, který prý odešel z ruského záboru Polska, česky uměl špatně. Výklad se tedy děl pouze z učebnice, do které vždy nahlížel. Následující rok, v kvintě jsme se dočkali už jen zákazu výuky dějepisu vůbec.

Na konci kvarty byla provedena redukce počtu našeho ročníku, který končil tuto třídu ve dvou paralelkách. Do kvinty nás smělo postoupit něco málo přes 30

(přesné číslo si již nepamatuji). Na konci kvinty se uskutečnila další redukce – do sexty nás smělo jít už jen 18. Tato opatření provedli okupanti v celém protektorátu – předtím udělali základní k omezení vzdělání už v roce 1939 – po událostech 17. listopadu byly uzavřeny všechny vysoké školy.

V dalších třídách (kvinta, sexta a septima) byla provedena už jen „dílič opatření“: místo dějepisu byla o 2 hodiny rozšířena němčina, o 2 hodiny německá konverzace; dále se nesměl vyučovat světový zeměpis, látka se probírala v rozsahu Velkoněmecké říše, tj. Německo, Rakousko, protektorát Čechy a Morava a část zabraného Polska (Generální gouvernement). Matematika byla probírána střídavě jedna hodina česky, jedna hodina německy. V českém jazyce se nesměla probírat moderní česká literatura, rovněž tak jsme se nesměli seznámit v rámci francouzštiny s moderní francouzskou literaturou. Výklady o literatuře v obou jazycích však byly omezeny jen na údobí starší 100 let, ale ne na literaturu, která zasahovala dále do historie. Např. v češtině se směl probírat K. H. Mácha. V němčině jsme museli odebírat časopis „Die neue Welt“ a vždy dva žáci jeden výtisk novin „Der neue Tag“.

Návštěva jmenovaných tříd ovšem plynula v době nejen postupujících válečných událostí, ale i bouřlivého vývoje protektorátního dění: dvojí stanné právo a zavření vysokých škol, hejdrichiáda, Lidice, odchod židovského obyvatelstva a vše, co s tím souviselo, pracovní povinnost a totální nasazení obyvatelstva, a to nejen na území protektorátu, ale i v Reichu; zatýkání našich občanů a jejich pobyt v koncentračních táborech. Vedení války, kterou začalo Německo, se zvrátilo při tažení na území SSSR, a když došlo v roce 1944 i k úspěšnému vzniku i druhé fronty, vyhlásilo německé vedení u nás v srpnu 1944 tzv. totální nasazení, tj. veškerá výroba musela být směřována ve prospěch vedení války. V praxi to znamenalo, že byly zrušeny všechny kulturní instituce (uzavřena divadla, zastavena koncertní činnost, studenti posledních ročníků škol III. stupně byli také určeni do válečné výroby, rovněž byly uzavřeny všechny odborné školy). Ženy v domácnosti, které neměly děti do 14 let, byly také nasazeny. Pracovní doba byla tenkrát dvanáctihodinová. Z těchto opatření vyplynulo, že jsem do oktávy ani nezačala chodit. Hoši byli ještě na konci prázdnin nasazeni do TN (Technische Nothilfe), která měla pomáhat v místech poškozených při náletech.

Děvčata byla během října umístěna v klatovských továrnách (do té doby se tam šily především pánské košile). Já jsem byla původně určena jako pomocnice do kuchyně v kasárnách. Tento příkaz jsme dostaly dvě, šly jsme tam jako na popravu. Důstojník, v jehož kanceláři jsme se měli ohlásit, však nebyl spokojen – pravil, že potřebují dvě ženy do kuchyně a ne studentky. Odeslal nás tedy zpět na pracovní úřad. Po dvou týdnech jsem pak byla poslána k „Wienerům“, tehdy už to byla „Wäschefabrik Drescher“, kterou vedl válečný hrdina s odznakem NSDAP.

Do školy jsme se vrátili 23. května 1945, do poloviny července jsme si museli zopakovat látku, pak byl měsíc volna a ve druhé polovině srpna jsme byli vyzkoušeni a beze vší slavnostnosti odmaturovali. Od 1. října 1945 jsem pak začala studovat na filozofické fakultě.

Proč jste se rozhodla pro studium historie?

Z gymnaziálních výkladů mi zůstal stručný přehled o českých dějinách, který jsem chtěla rozšířit. O všeobecných dějinách jsme měli všichni nevalné vědomosti, ale i takové výklady o nich brzy skončily. Takže jsem chtěla získat daleko bohatší obraz o vývoji našich dějin.

Jaký obor jste si vybrala?

O historii jsem měla jistotu, při volbě druhého oboru jsem uvažovala o filozofii, latině či češtině. Opatřila jsem si učebnici filozofie, nezaujala mne ale, asi proto, že jsem výkladům učebnice příliš nerozuměla. O úpravě vyučování latiny se uvažovalo už před válkou, kde byla zřízena tzv. reformní gymnázia, kde od tercie byl živý jazyk, latina až od kvinty. Latina jako mrtvý jazyk byla považována za potřebnou jen pro některé univerzitní obory. Abych měla jistotu, že se užívím i jako pedagog, zvolila jsem češtinu; novočeská gramatika byla sice pro historii dost odlehlý obor, literatura naopak s historií velice souvisela. Historická mluvnice byla pro historika naopak velmi užitečná, zejména při práci na edicích.

Když jste šla na vysokou školu, měla jste konkrétní představu o Vašem budoucím uplatnění?

Věděla jsem, že jsou profesionální historikové, na gymnáziu jsem si to ještě spojovala s A. Jiráskem. Dále jsem zjistila, že penzionovaný ředitel gymnázia pracoval při správě archivu města Klatov a ve vedení městského muzea. Bližší představu jsem však neměla. Že existuje historický ústav a velké archivy (Archiv Ministerstva vnitra, Archiv Země české) jsem se dozvěděla až na fakultě. Už jako archivářka jsem se poznala blíže s dr. Vavrouškovou, která velmi zajímavě vykládala např. o výzkumech ve Vatikánském archivu.

Vy jste přišla na fakultu v době určitého přelomu.

Na studia do Prahy odešlo tenkrát mnoho maturantů. Říkalo se, že na historii se zapsalo asi 1200 lidí. Řada z nich si našla zaměstnání, měli za to, že vystudují při práci – tenkrát nebyla omezena doba ke studiu. Nemohli však počítat s tím,

že se situace změnila po reformě studia a praxí studijních prověrek. Při nich však hrála především úlohu politická angažovanost, v tehdejších poměrech činnost ve Spolku posluchačů filozofie (SPF) a také třídní původ. Takže řada zapsaných byla přinucena zanechat studia, řada z nich vystudovala s menší časovou prodlevou, s větší u těch, kteří si na studia vydělávali.

Proseminář a pak seminář jsme si nemohli vybrat – bylo vyvěšeno abecední rozdělení asi do pěti seminářů. Já jsem na počátku abecedy, patřila jsem tedy k prof. Odložilíkovi. Seminář se konal ve II. patře v č. 162, vedle mne seděla pozdější kolegyně Pavla Burdová a z druhé strany Olga Adamová, později redaktorka nakladatelství Academia. Protože některým studentům nevyhovoval kvůli druhému oboru termín určeného semináře, zařizovalo se mnoho přestupů.

Jak vypadal proseminář a pak seminář prof. Odložilíka?

Prof. Odložilík byl vzdělaný, kultivovaný člověk. Válku prožil v Anglii. My jsme jeho výklady o historiografii a dále o pomůckách při historické práci, kde dával důraz na vývojové proudy a souvislosti, velmi pozorně poslouchali. Občas proložil výklad i veselou poznámkou. Dělal jsem u něj i první státnici (obecné dějiny). Jsem velký trémista, tréma mne neopouštěla u žádné zkoušky před tím. Ale pan profesor měl asi vyzkoušený postup – tón jeho hlasu byl přátelský, tak mne tréma postupně opouštěla – měla jsem spíše dojem, že se koná rozhovor o historii.

Seminář (6 povinných semestrů) pokračoval dále, v některém z následujících týdnů jsem za ním zašla s prosbou o téma státní práce s návrhem, že bych chtěla pracovat na životopisu Kryštofa Haranta. To se nepodařilo, protože pan profesor to zdůvodnil tím, že v Brně pracuje na tomto tématu pan prof. Glücklich, že tedy není možné, aby stejné téma zadal jako státní práci. Navrhl, že můžu pracovat na životopise Václava Vratislava z Mitrovic, což odpovídá údobí, o které mám zájem. Nezbyvalo mi nic jiného, než souhlasit, i když jsem věděla, už ze studia české starší literatury, že je to postava zcela odlišná a zřejmě tematicky i jednodušší.

Na které další pedagogy vzpomínáte?

Já jsem zažila střídání dvou pedagogických generací. Na jedné straně jsem měla možnost poznat některé pedagogy, kteří zahájili svou vědeckou a pedagogickou práci ještě v meziválečném období (kromě Odložilíka Václav Chaloupecký, Karel Stloukal, Josef Dobiáš a Milada Paulová), na druhé straně jsem pak měla možnost poznat také novou generaci marxistických historiků (Václav Husa, Oldřich Říha, Jaroslav Charvát).

Pokud jde o marxisty, musím říci, že mne příliš nezaujali. Jednak přišli bez habilitačního řízení, věnovali se však už nějakému speciálnímu bádání v historii. Zhruba lze říci, že prof. Husa se zajímal o období feudální. Ve známost odborné veřejnosti vešel vydáním práce *Epochy českých dějin* (1947), kde aplikoval Stalinovo pojetí historie na české dějiny. Ze svého původního pracoviště (Archiv Ministerstva vnitra) si přinesl znalosti o klíčových fondech tohoto archivu, takže ve své další práci mohl úspěšně vést řadu diplomových prací a disertací ze starších českých dějin. Prof. Charvát přednášel o utopickém socialismu, brzy odešel na nedávno vzniklou pedagogickou fakultu. Prof. Říha byl zaměřen na dělnické hnutí – vyšla mu práce o počátcích dělnického hnutí u nás. Říkalo se, že od prof. Říhy pochází teze, že bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebyl 28. říjen 1918. Říkalo se dále, že tito historikové, o jejichž sympatiích k marxismu se vědělo již před únorem, byli vybidnuti Ústředním výborem KSČ, aby publikovali výsledky svých studií a tím se vlastně stali prvními organizátory a propagátory nového pojetí historie u nás. Neslyšela jsem nikdy později nic o tom, že tento výklad koloval na základě skutečného jednání v KSČ! Faktem zůstalo po dlouhá léta, že tato první generace historiků uvedla při svém pedagogickém působení témata, která byla dosud buď zcela neobvyklá, nebo velmi řídká: bylo to zpracování dějin třídních bojů u nás – prof. Husa měl několik běhů semináře přímo směřovaného na nevolnické hnutí odporu. Výslednicí jeho snah byla jak úloha při organizaci edice pramenů k povstání nevolníků 1775 (jejího vydání se bohužel nedožil), tak řada monografických prací. Kromě toho uznával i témata z hospodářských a sociálních dějin. Kromě pedagogických povinností na filozofické fakultě se prof. Husa účastnil i veřejné činnosti, např. v mírovém hnutí. To mu zabíralo mnoho času, často na úkor jeho pedagogické i odborné práce.

Prof. Říha rozdělával témata nejrůznějších forem odporu dělnictva především ve velkých závodech – o stávkách a demonstracích.

Obměna a rozšíření dosud zpracovávaných témat byla bez pochyb přínosná a užitečná.

U prof. Husy jsem měla ohlášené i téma disertační práce „Růst velkostatku a úpadek rytířské šlechty“, což bylo bráno jako téma především hospodářského vývoje. S prof. Husou jsem pak konzultovala časový a místní rozsah práce: zvolila jsem srovnání velkostatku Opočno, k němuž byl připojen i statek střední velikosti Rýzmburk, a malého statku Holohlavy (Hradecko). Protože jsem znala z výkladů prof. Odložilíka nejen pomůcky, ale i hlavní literaturu, mohla jsem ihned začít s počátkem práce.

V prvních semestrech jsem navštěvovala cyklus o všeobecných dějinách u prof. Stloukala, kde jsme slyšeli rovněž upozornění na vývojové tendence a poznámky o srovnávání různých událostí. Nikdo z generace uvedených historiků nijak neútočil na současné diskuse o socialismu, např. v tisku, naopak prof. Stloukal v závěru jednoho výkladu o obecném vývoji vyslovil názor, že budoucím zřízením společnosti se patrně stane socialismus.

Po absolutoriu jste se krátce věnovala pedagogické praxi.

V prosinci 1949 bylo ohlášeno na shromáždění nereformovaných studijních ročníků ve velké posluchárně, že naše ročníky mají být zařazeny pracovním do výuky na školách v pohraničí, kde je údajně nedostatek učitelů a že tedy nemůžeme nastoupit jinde. Brali jsme to tedy jako nutnost a že nedostatek učitelů nebude trvat dlouho. Domluvila jsem se s kol. Burdovou, že pojedeme společně a zamířily jsme tedy podle pokynů na školský referát KNV v Ústí nad Labem. Na nádraží jsme se setkali s dalšími budoucími učiteli. Na KNV nás přijali s rozpakami – měli všechna učitelská místa obsazená. „Ale když Vás posílají z ministerstva, vyberte si tedy okres a někam Vás umístíme.“

S Pavlou Burdovou a dalším kolegou jsme ještě týž den zamířili na ONV v Mostě. Tam nás uvítali opět s tím, že mají obsazeno. S kol. Burdovou jsme projevíly přání, abychom mohly na společnou školu – vyhověli nám – poslali nás na střední školu do Havraně. Tam také nevázla výuka proto, že by chyběli učitelé, ale proto, že měli všichni mnoho přesčasů. Takže já jsem vyfasovala češtinu – ruštinu, nepůsobily moje námitky, že nemám na ruštinu aprobaci. Pavla učila i nějaký dějepis, ale kromě toho tělocvik, fyziku a matematiku. Jinak nás v Havrani přijali přátelsky a nezazlívali nám, že jsme je „připravily“ o přesčasy – počítali s tím, že tam dlouho nevydržíme. Což se stalo: Pavla žádala o přeložení do místa, kde by byla blízko rodičům v Praze – bylo jí vyhověno. Mně mé přítelkyně, které zůstaly v Praze, upozornily na to, že v historickém semináři bude volné místo, protože Vlasta Kladivová bude na místě interní aspirantky a navrhly vedení katedry, aby požádala o mne, protože půjde jen o převod z jednoho pracoviště v rezortu na jiné místo. Což se stalo, ale vyřízení jsem zažila až koncem prázdnin a to jen ústně, protože pan ředitel školy v Havrani mou žádost o převedení na FF uschoval ve svém šuplíku a neposlal ji dál. (Nechtěl přijít o vedoucí skupiny pionýrů na škole). Dozvěděla jsem se to až z katedry, odkud jsem dostala sdělení, že na fakultě je vše zařízeno, že mám tedy 1. září nastoupit. Urychlení administrativního vyřízení o mém převedení zařizovala prý vlastně KSČ. To jsem vzala na vědomí, hlavně jsem ocenila, že jsem mohla odejít z Havraně.

Na fakultu jste přišla do zcela jiného studijního prostředí, než které existovalo v letech 1945–1949. K jakým změnám došlo?

Brzy po únoru došlo k rozsáhlým reformám studia na vysokých školách. Pro humanitní studia šlo o zásadní změny dosavadního stavu. Bylo zavedeno přijímací řízení ke studiu – výsledek byl omezený počet přijatých uchazečů. Vlastní studium bylo změněno tak, že vedle povinných proseminářů, seminářů a lektorských kurzů byly povinné i vybrané přednášky. V rámci ročníku byli studenti rozděleni do studijních kroužků (8–10 členů), každý měl svého vedoucího, jenž byl vybrán ze zařazených studentů, vedle toho každému kroužku byl určen asistent, který se staral o diskuse o přednášené látce; samozřejmě měl přijímat návrhy a stížnosti na organizační a provozní záležitosti, ve zkuškovém období vyjednával termíny zkoušek a přisedal u nich. Vcelku to znamenalo, že se studentům snížil čas na individuální studium, který měly ještě nereformované ročníky, pro něž žádná přednáška nebyla povinná. Podobný zásah byl proveden i v existenci dosavadních zvyklostí mezi přednášejícími v jednom oboru: dosud nebyli nijak organizováni, byli zcela samostatní ve výběru a pojetí přednášené látky, měli pracovny na téže chodbě, volně mohli využívat odborné historické knihovny. Dosavadní dva asistenti měli na starosti prezenci studentů na povinných seminářích, starali se o chod knihovny a podle potřeby pomáhali vyučujícím v přípravných pracích.

V rámci reformy mělo být na historii pět asistentů, nejdříve byli přijati V. Kladivová, která však zakrátko byla převedena na místo interní aspirantky, dále K. Gajan, se stal odborným asistentem, tj. přednášel a vedl semináře. Nejnověji (v roce 1950) byli přijati Z. Antoš, Z. Urban, M. Otáhal a já. Když jsme se seznámili se svými úkoly, vyměnili jsme si já s M. Otáhalem kroužky, které jsme měli na starosti – on se ujal kroužku, který navštěvoval přednášky o ruských dějinách 19. století, já jsem získala kroužek, který se účastnil přednášek o starších českých dějinách.

Všichni přednášející nyní patřili na katedru historie, která měla pravidelné odborné porady. Katedra měla vedoucího – tím se stal prof. Husa. Vedle interních přednášejících k ní patřilo i několik externistů. Přednášející byli povinni odevzdávat každý semestr teze svých přednášek, příp. seminářů. Zřízením studijních kroužků a ustavením kateder vznikla povinnost vést příslušnou administrativu: pozvánky na porady katedry, rozmnožování tezí přednášek a další opatření, která ze změn vyplývala.

Ve školním roce 1951–1952 se začalo jednat o reformě katedry historie, vlastně o jejím rozšíření na tři katedry. Prof. Husa navrhoval, aby byly nadále zřízeny katedra čsl. dějin, obecných a sovětských dějin. Skupina kolem prof. Říhy

a Grause, který se stal prvním docentem, chtěla prosadit katedru feudalismu, kapitalismu a socialismu. Když se zvažilo personální obsazení navrhovaných způsobů dělení, vycházelo pro první způsob, že vedoucí katedry čsl. dějin by byl prof. Husa, vedoucím katedry obecných dějin by se stal prof. Říha, o vedoucím katedry sovětských dějin nebylo ještě tak docela jasno. Při druhém způsobu dělení by vedoucí katedry feudalismu byl doc. Graus, kapitalismu prof. Říha. František Graus byl všemi pokládán za nejschopnějšího historika. Byl vybaven neobyčejnou pamětí, pílí, hlubokými znalostmi literatury, jazyků, uměl přednášet a vykládat historii přehledně a srozumitelně, byl schopným diskutérem. Měl schopnosti uvažovat o obecných otázkách daného období.

Mně se jevil jako samozřejmý způsob dělení na československé, obecné a sovětské dějiny. Neuměla jsem si představit, že na Univerzitě Karlově v Praze se nebudou přednášet československé dějiny (ale staly by se součástí výkladu o obecných dějinách). Ministerstvo školství rozhodlo tento spor ve prospěch existence katedry československých dějin, kterou měl vést prof. Husa. Z toho vyplynulo i personální řešení – já jsem se octla na katedře československých dějin, stala jsem se tedy asistentkou prof. Husy a vykonávala jsem práci tajemníka katedry. Prof. Husa se stal posléze i vedoucím katedry sovětských dějin. Napjaté vztahy mezi historiky na fakultě však ve skrytu nepřestaly, nepřestávaly ani stížnosti na to, že prof. Husa má málo času na pedagogickou práci. V tomto ovzduší se nežilo dobře, u mne se tyto stížnosti shromažďovaly a já jsem ovšem neměla možnost řešit. Když jsem o situaci mluvila s dr. Zdeňkem Fialou, který byl externím členem katedry, protože přednášel vedle prof. Vojtíška pomocné vědy historické a zastavil se u nás na kus řeči (i před rozdělení katedry jsme seděli na stejných místech), přivedl mne na myšlenku, že v archivu (Archiv Ministerstva vnitra) jsou místa, že je tam poměrný klid a možnost publikování ve Sborníku archivních prací. Nabídl mi, že o mém úmyslu změnit místo řekne tehdejšímu řediteli archivu Ladislavu Skřivánkovi. Později jsem zjistila, že spolu sice nemluvili, ale svůj slib splnil, L. Skřivánkovi mne pak představil.

Měla jste v době studií zájem o pomocné vědy historické?

Studenti historie měli povinnou zkoušku z tohoto oboru, takže jsem navštěvovala přednášky prof. Vojtíška. Na gymnáziu jsme o jejich problematice nemohli nic slyšet, ale bylo mi jasné, že k práci s prameny jsou tyto znalosti nutné. Zkoušku u prof. Vojtíška jsem bez potíží udělala. O něm se říkalo, že u něj končí historie rokem 1526. Už při práci na disertaci jsem ocenila, že tento obor je pro historika důležitý.

Jaké byly Vaše archivní začátky?

Byla jsem přidělena do oddělení Jaromíra Charouse, toho jsem znala už na fakultě. Tenkrát se fondy nepořádaly ani nezpracovávaly jejich inventáře. Byly uspořádané a hledalo se v nich podle dosavadních pomůcek, tj. buď podle kancelářských pomůcek, nebo podle pomůcek uměle vytvořených, které ovšem byly poplatné požadavkům tehdejších badatelů. U některých fondů byly tyto pomůcky vytvořeny jen k částem, považovaným ve své době za nejdůležitější. Nelze tedy říci, že fondy byly nepřístupné, bylo nutné, aby ten, kdo s nimi pracoval, vnikl do způsobů, z jakých hledisek byly písemnosti ukládány či později uměle uspořádány a jejich obsah byl nějak evidován.

Do oddělení dr. Charouse patřily fondy zhruba po roce 1848 (chronologické dělení archivních fondů v mnoha případech se nemůže řídit podle užívaných historických dělení). Většinu badatelské agendy dělala v oddělení Luba Durdíková (i tu jsem znala už z fakulty). Tenkrát se propagovalo mezi studenty a mladšími absolventy zpracovávání témat z dělnického hnutí, šlo o dosud opomíjené odvětví. Proto do fondů, které shromažďovaly písemnosti o této tematice, směřovali badatelé, kteří se tomu chtěli věnovat. Na prvním místě to byly policejní fondy, dále písemnosti českého místodržitelství, příp. další. L. Durdíková mne přátelsky přijala a ochotně mne zasvětila do tajů používaných pomůcek. Na vlastní oči jsem se tedy dozvěděla, jak vypadá protokol přijatých a odesílaných spisů a elench. Tyto základní znalosti jsem pak mohla ocenit i v dalších pracích, které archivář má a musí vykonávat. Byla jsem nucena účastnit se i skartace, ačkoliv jsem o této práci nic nevěděla a také od nikoho nic nedozvěděla. Měla jsem za to, že na skartaci by měli být pracovníci odborně a teoreticky připraveni – administrativa 20. století je natolik složitá a rychle proměnlivá, že je nutná nějaká předchozí příprava. Po čase bylo zřízeno v archivu oddělení, které se zabývalo výlučně skartací a jejími přípravami už na úřadech.

Jaká byla tehdy v archivu atmosféra?

Ředitelem archivu byl Ladislav Skřivánek, do té doby vedoucí konzervačního pracoviště a fotodílny. O archivní práci či historii znalosti neměl, bylo mu však jasné, že by se měl archiv vrátit na pozici váženého odborného pracoviště, jakým byl před válkou. V poválečných letech byl však archiv oslaben několika odchody zkušených pracovníků, kteří měli schopnosti na to, aby pokračovali na předválečném pracovním směřování. Byly to částečně odchody vynucené nebo takové, kdy znamenaly pracovní a společenský postup. Proto hledal hlavně mezi mladšími pracovníky uchazeče o práci v archivu, především takové, kteří by měli

požadované vzdělání a byli členy KSČ. Členy této organizace byli dosud v archivu z největší části pomocní pracovníci bez středoškolského a vysokoškolského vzdělání. Stranická organizace mohla v té době snahám vedení o zvýšení odborné prestiže archivu být velmi nápomocná. Postupně přicházeli k nám mladí pracovníci, u nichž byla naděje, že tyto snahy budou podporovat. Šlo o to oživit pravidelné vydávání Sborníku archivních prací – L. Skřivánkovi se podařilo převést vedení tohoto orgánu zpět do archivu. Na krátkou dobu jsem vykonávala redakční práce já, i když jsem věděla, že personálně rostoucí Archivní správa převezme časem SAP do své správy. Archivní správa po obsazení určitého počtu referentských míst měla přebírat dohled nad většinou archivů. Vedení Archivní správy bylo v rukou příslušných složek ministerstva národní bezpečnosti (v r. 1953 bylo sloučeno dosavadní ministerstvo vnitra, které spravovalo národní výbory, archivy, hasičské sbory, legislativu a tiskový odbor, s ministerstvem národní bezpečnosti). Vzniklo nové ministerstvo vnitra. V čele Archivní správy stál právník dr. Jodas – zdálo se, že styk složek archivu s jeho pracovníky bude fungovat bez problémů. Ohlásil nám však, že dostal za úkol uvést do chodu Archivní správu a po osmi měsících bude odvelen na své původní pracoviště na ministerstvu vnitra. Když se seznámil s chodem archivu, projevil vůli, že Ladislav Skřivánek nadále nebude ředitelem archivu, ale zatím bude spravovat jeho chod J. Hron, který k nám přišel nedlouho předtím z dosavadního civilního ministerstva vnitra. Také byla provedena reorganizace oddělení a sdělil nám, že se časem Sborník archivních prací stane tiskovým orgánem pro všechny archivy, a proto musí být veden u Archivní správy MV, což jsem už věděla. Po odchodu dr. Jodase se stal náčelníkem Archivní správy ing. J. Svoboda, vědeckým vedoucím se stal dr. Z. Šamberger.

Tato změna znamenala na dlouhou dobu změnu ovzduší v celém archivu.

Jak se na to dívali starší archiváři?

Archiv žil od nástupu nové Archivní správy v nejistotě a po vyhazovech i ve strachu. Vyhazovy existovaly i dříve, po válce brzy musel odejít Josef Borovička, později J. Hráský. Říkalo se, že to bylo proto, že se zajímal o konzervační otázky.

Několikrát jste již zmínila svou tehdejší politickou angažovanost a členství v KSČ. Proč jste se rozhodla pro vstup do strany?

Před prvními volbami v roce 1946 jsem ještě nevěděla, koho budu volit, hledala jsem tehdy informace. Sledovala jsem pozorně dění a politický vývoj. Na fakultě se po chodbách tvořily spontánně debatační kroužky – v době, kdy končily některé hojně navštěvované přednášky. Když jsem nějaký takový potkala,

určitě jsem se zastavila, pokud jsem měla čas. Diskuse jsem se nikdy neúčastnila – neuměla jsem diskutovat. Nabírala jsem tak vedle sledování tisku informace a přemýšlela o nich. Otec mi radil, abych nevstupovala do žádné strany, neměl o žádné z nich valné mínění, pamatoval si, jak se strany před válkou hádaly. Volil sociální demokracii – to byla strana železničářů, ale jejich členem nikdy nebyl. Říkala jsem si tedy, že až budu mít po prvních státnicích z obou oborů, rozhodnu se potom a vstoupím do KSČ. Sympatičtější pro mě bylo levicové smýšlení, protože jsem jako dítě zažívala některé projevy hospodářské krize. Nejviditelnějším projevem pro mne bylo uzavření Schlesingerovy továrny na klobouky v sousedství nádraží ve Valašském Meziříčí, kde otec pracoval a kde jsme také bydleli. Dělníci, kteří v ní pracovali, byli propuštěni. Mezi nimi byl také otcův bratr, můj strýc, vyučený kloboučník, který se pak živil jen příležitostně, většinou v zemědělství. Poměry na Valašsku jsem ztratila z očí, protože jsme se v roce 1933 přestěhovali do Klatov. Tam byly poměry sice jiné, ale vlastně podobné, ba stejné. Na okraji města bylo „sídlíště“ Větrovna, to byla ukázka lidské bída, děti odsud chodily do dolejší školy, kam jsem přišla i já na počátku druhé třídy. Na tyhle dvě skutečnosti jsem už nikdy v životě nezapomněla – byla na počátku mého přemýšlení od chvíle, kdy bylo patrné, že se musím před prvními poválečnými volbami rozhodnout, kterou stranu zvolím. Zaskočily mne však události: poměry se zcela změnily v únoru 1948, KSČ se dostala do čela dění. Já jsem složila první státnici z dějepisu 26. 2. 1948 (z češtiny jsem ji měla už od října 1947). Bylo mi jasné, že kdybych chtěla vstoupit do KSČ teď, byla bych považována za prospěcháře. Chodila jsem ale zpívat do studentského sboru (Umělecký kolektiv Víta Nejedlého, který v poúnorových měsících zanikl). Mezi jeho členy byla řada členů KSČ, často se i tam debatovalo o dění u nás. Jedna z členek sboru se mne zeptala, jestli nechci také k nim vstoupit. Vyložila jsem jí, jak teď po vítězství KSČ váhám s tím, abych nebyla v podezření z kariérismu. Ale uklidnila mne, že tak to není, existuje přece už tzv. Gottwaldova výzva, takže mi členové sboru přihlášku podepíší. Pak jsem ji měla odevzdat už na fakultě. V nejbližších týdnech došlo k organizačním změnám – základní organizace KSČ byly ustavovány na pracovištích, tj. vznikla i na fakultě a to rozdělené podle oborů. Já jsem byla zařazena do organizace češtinářů, měla jsem však představu o tom, že budu členkou historické organizace. Došla jsem tedy na sekretariát s prosbou o přeřazení do historické organizace, že bych se chtěla účastnit historických diskusí. Náhodou u toho byla Vlasta Kladivová, znala jsem ji jen podle vidění. Ten hoch, co měl službu, říkal, že se poradí, že se zeptá. Vlasta se do toho zamíchala, já jsem nevěděla, že je funkcionářka partaje. Říkala, aby mi vyhověli, že „když soudružka chce, tak to bych

cenila, že chce sama“. Oni mně vyhověli, dostala jsem pozvánku do historické organizace. A Vlastu jsem pak více poznala, nevěděla jsem ani, že byla v koncentráku, že má ilegální členství v KSČ.

V organizaci KSČ jsem poznala také Věru Pickovou, svou pozdější kolegyni z archivu. Jednou jsem byla doma, ozvalo se zaklepání a vstoupila dívka, velice hezká a povídá „ahoj, já jsem Tvoje desítkářka“.

Naše generace měla potřebu diskutovat, dozvídat se o tom, jak uplatňovat zásady historického materialismu při výkladu našich dějin. Když jsem pak později přišla na katedru, my, tehdejší mladíci, jsme se těšili, že se budou konat diskuse s příslušníky starší generace, od nichž jsme chtěli získat vědomosti na základě jejich dosavadní praxe; od marxistů, kteří byli již starší než my jejich případné změny v pojetí historického vývoje (tj. Husa, Říha, Charvát). Diskuse se však nekonaly, protože prof. Stloukal, který byl považován jednak svým oborem a prací v něm za nejváženějšího, byl poslán do důchodu, ačkoli mohl dále přednášet. Vedoucí osobnosti na tehdejším ministerstvu školství asi nebyly přesvědčeny o užitečnosti takových diskusí.

Když jste přišla do archivu, jak tam vypadala stranická organizace?

Ve straně byli především pomocní zaměstnanci, z mladých archivářů to byla Luba Durdíková, která nastoupila hned po absolutoriu v archivní škole; ze starší generace byl v KSČ pouze dr. Letošník, velmi milý a hodný člověk, ale jinak velmi pasivní. Dále Z. Vais, knihovnik, vzdělaný a přímý muž, který se však nijak neúčastnil dění v podniku. Skupina pomocných zaměstnanců byli lidé z okruhu známých L. Skřivánka – samí Malostranáci. Bylo samozřejmé, že nemají žádné vědomosti ani zájem o naši práci. Když se stal L. Skřivánek vedoucím archivu, bylo mu postupem času jasné, že v tehdejších poměrech musí být změněna i struktura stranické organizace, a po odchodu řady odborných archivářů získat mezi jejich mladými nástupci i členy KSČ – tak tomu bylo tehdy na všech příbuzných pracovištích. Rozdíl stavu stranické organizace v archivu a mé první organizace KSČ na fakultě byl velký. Na fakultě – zde intelektuální prostředí lidí uvyklých studiu; mladí lidé ještě neměli strach, že zažijí nějaké příkoří, když vysloví nějakou ideu, která nebyla přátelská současným poměrům. Chtěli o tom diskutovat a byli připraveni v diskusi ustoupit a uvažovat o jiných výkladech. Z ideových diskusí na fakultě při stranických prověrkách v průběhu r. 1949 se nás většina učila i jinak a nově přemýšlet, marxismus nebyl pro nás tehdy nějakým strašákem. Postupně však ubývala ochota k otevřeným vyjádřením názorů, místo diskuse a ochoty změnit nějaký postoj nastoupil strach a ze strany těch mocnějších přibývala zase neochota přiznávat otevřeně skutečné důvody potlačování

„nesprávných názorů“. V prověrkách v r. 1959 se vyhozeným neřekl pravý důvod nuceného odchodu, to bylo opsáno rčením „kádrově nevyhovuje“.

Byl někdo, kdo Vás v archivu profesně ovlivnil ze starších kolegů?

Z generace mých rodičů zůstal v 50. letech v archivu jen dr. Letošník. Znal dokonale problematiku desek zemských, tj. pomůcek k nalezení potřebných dat. Pracoval v místopisné komisi, kterou musely projít všechny změny místních názvů, jichž bylo po odsunu německých obyvatel velice mnoho. Jako podklady pro znění nových úředních názvů sloužily údaje z archivních pramenů, na prvním místě desek zemských. Když jsme se s P. Burdovou seznamovaly s problematikou desek zemských, často jsme se ho ptaly, nikdy nám nic netajil, ale v případech, že jsme potřebovaly přečíst celý dokument, vždy to řešil tím, že jsme ho nešly vyhledat my, ale že nám ho sám přinesl. Snad nám chtěl co nejrychleji vyhovět. Ke všem mladším se choval přátelsky, nikomu neublížil. Měl zvláštní typ mluvy, kterou někteří (ne ve zlém) uměli imitovat.

Václav Letošník byl určitou dobu i Vás bezprostřední nadřízený.

Stalo se to brzy po zřízení Archivní správy, kdy stál v jejím čele dr. Jodas. Byl ustanoven jako vedoucí tzv. vědeckého oddělení, které se mělo zabývat podrobnějším zpracováním částí klíčových fondů. Šlo o desky zemské, Valdštejníana a listinné fondy. Způsob zpracování měl být diskutován na stránkách Archivního časopisu. Byli jsme vyzváni, abychom připravili návrhy. Zpracováním části desek zemských jsem byla pověřena já a P. Burdová. Zpracování se mělo týkat nejstarších trhových kvaternů. Do trhových kvaternů se zapisovaly výsledky majetkových změn na svobodných statcích, ať šlo o koupě, prodeje, směny, odkazy či darování. Musela být zapsána jména účastníků, zapsána věcná část ujednání, tj. bližší údaje o hodnotě, výnosnosti a ceně těchto majetků, jež byly předmětem jednání. Zápisy v deskách zemských měl hodnotu a význam právního dojednání. Jevilo se nám přirozené, že zpřístupňovací záznam by měl vlastně formu katalogového záznamu listin z jiných fondů. Svoje zpracování jsme odevzdali G. Čechové, redaktorce Archivního časopisu. V prvé řadě šlo o zpracování 7–8 předbělohorských kvaternů, počítaly jsme s tím, že by to trvalo asi 2 roky (při plnění i jiných úkolů). Když se dlouho nic nedělo, ptaly jsme se na osud článku G. Čechové. To se stalo už po změně ve vedení archivu (po 1. 4. 1955), kdy pryč s. dr. Nuhlíček (vědecký vedoucí SÚA) se vyjádřil, že by nebylo vhodné, aby tento článek vyšel. Zřejmě už byla připravena změna dosavadního plánu na zpracování archivních fondů, v níž se nepočítalo s jiným než inventárním zpracováním našich fondů.

Když jste nastoupila do archivu, byl tedy kolektiv relativně mladý.

Ano, byli jsme veselá společnost. Příležitosti bylo dost při častém stěhování, když byly přebírány další a další fondy, např. při zaplňování krypty pod kostelem sv. Mikuláše, kterou měl archiv tenkrát k dispozici. Strůjcem některých legráček býval i pozdější zastupující vedoucí archivu J. Hron, který byl sice o nějaký rok starší, ale mezi nás zapadl.

Zmínila jste i oblast předarchivní péče.

Když jsem byla v archivu asi týden, účastnila jsem se nejbližšího termínu pracovního týdenního skartačního pobytu v Terezíně, kde v pevnosti byl uložen zemský úřad, abych tuto práci poznala. Šlo asi o 11 vagonů spisů, archiv musel tuto obrovskou masu přijmout, protože šlo o zrušenou instituci. Nikdy předtím jsem neměla možnost se něco o skartaci dozvědět. Vedoucí tohoto úkolu byl dr. J. Charous, jehož jsem žádala o nějaké informace, ale nic jsem od něj neslyšela, jen poznámku „To poznáš“.

Práce se konala přímo v pevnosti, tam jsme také i přespávali, nějaké místnosti byly upraveny pro naše ubytování. Protože bylo tehdy krásné podzimní počasí, byly pracovní stoly venku. Skartovat se mělo oddělení věnované agendě spolků. Pokyn – zřejmě po domluvě J. Charouse s Archivní správou, nechávat písemnosti dělnických spolků, ostatní vyhazovat. Bylo to tehdejší politické pojetí práce vůbec, ale nikdo nic nenamítal, nikdo neměl potřebné znalosti. Uplynulo ještě mnoho času, než bylo v SÚA zřízeno samostatné skartační oddělení, kde skartovali vzdělaní archiváři, kteří nejen už měli znalosti o nejrůznějších správních změnách po skončení války a v dalších obdobích, ale jednalo se už předběžně o přípravě písemností s institucemi už před jejich přebíráním.

Později jste byla členkou skartační dvojice s dr. Marií Čermákovou.

Obě jsme pocházely z rodiny, kde otec byl železničním zaměstnancem, sama M. Čermáková nastoupila do tohoto rezortu po uzavření vysokých škol, když dokončila studium na archivní škole. Byly jsme tedy pověřeny skartací písemností ministerstva železnic. Mařenka si prosadila, že bude skartovat jen personální záležitosti a já to ostatní. Byly to spisy, které už předtím prošli pracovníci ministerstva a vybrali dosud živé záležitosti, které ponechali ve správě rezortu. Já jsem nechávala spisy, v nichž byly plány nejrůznějších objektů a takové, o nichž jsem soudila, že jsou důležité pro sledování vývoje železnice v rámci regionálních dějin. Pokud jsem mohla a jednala jsem s pracovníky oddělení, která spravovala mladší písemnosti než naše oddělení, snažila jsem se mluvit o tom, že bych

pokládala za účelné, aby skartace prováděli pracovníci až po speciálním vyškolení pro tuto práci.

Již jste se zmínila o nástupu nového vedení archivu Rejman – Nuhlíček.

Ze správních změn v roce 1953 spočívajících ve spojení ministerstev vnitra a národní bezpečnosti vyplývaly pro archivnictví zásadní proměny oboru. Mělo být vytvořeno jednotné archivnictví v čele s Archivní správou MV, která byla ovšem na vedoucích místech obsazeno nikoliv archiváři, ale bezpečnostními důstojníky. V prvním období ji vedl dr. Zdeněk Jodas a zdálo se, že bude mít náš archiv v novém systému odpovídající místo. Byla provedena reorganizace archivu a já se stala vedoucí nejstaršího oddělení (asi do poloviny 19. století). Po odchodu dr. Jodase zaujal jeho místo ing. Svoboda a přicházeli i další pracovníci původem z dělnického prostředí. Byli zvyklí na jiný způsob jednání než vysokoškolsky vzdělaní archiváři, ke kterým ve většině případů chovali apriori značnou nedůvěru. Dosavadní atmosféra se změnila, byl zamítnut plán zpřístupňování, nebyly připuštěny další diskuse, měly být vyhotovovány pouze inventáře.

Situace se zdramatizovala poté, co se provalilo, že listiny korunního archivu jsou konzervovány neznámou chemikálií. Když se ukázalo, že konzervátor (L. Skřivánek), vědecký vedoucí (dr. Nuhlíček) ani ředitel archivu (dr. Rejman) nejsou schopni uspokojivě situaci vysvětlit, obrátili jsme se jako stranická organizace k vyššímu stranickému orgánu na ministerstvo. Následovalo vyslání komise do SÚA, která zde pracovala několik týdnů. Na následném mimořádném aktivu, na kterém jsem již nebyla přítomna, neboť se mi dva dny předtím narodil syn, bylo oznámeno jako výsledek, že v kolektivu panují nezdravé poměry (tzv. vyvyšování odborných pracovníků) a vedoucí oddělení sledují osobní cíle. Následně byli Lubomíra Durdíková a Josef Hron propuštěni a se mnou měla být věc projednána po návratu na pracoviště. V mém případě kromě přírody zasáhlo pak i uskutečnění XX. sjezdu KSSS s odhalením kultu osobnosti. Krátkodobě se zdálo, že dojde k nějakému uvolnění, byl však vyměněn pouze jediný ministr dr. Alexej Čepička, ministr národní obrany. Po nástupu do práce z mateřské dovolené jsem byla pozvána na Archivní správu, což mělo být vlastně projednání „mého případu“, který byl vyřešen v září 1955 vyhozením L. Durdíkové a J. Hrona. Oznámili mně, že mně byl navržen stranický trest „napomenutí“ (tehdy nejnižší z trestů) a vyjádřili důvěru v to, že časem uznám správnost všech opatření! Vybídnutí k vyjádření jsem nevyužila, jen jsem řekla, že nemám žádné připomínky.

S odstupem několika desetiletí neměním zhodnocení změn, které nastaly pro archiv nástupem ing. Svobody na Archivní správu, což souviselo pak s nástupem dvojice dr. Rejman – dr. Nuhlíček do čela archivu. Jediná výhoda snad mohla být

v tom, že nové ministerstvo vnitra mělo k dispozici více peněžních prostředků na hmotné zajišťování archivů. V praxi se to mohlo projevit především při zřizování a vybavování krajských archivů. Nepokročily ale ani snahy o výstavbu nové budovy tehdejšího Státního ústředního archivu. Striktní trvání na práci pouze v rámci inventarizace fondů byla příčinou odchodu kvalitních pracovníků na jiná pracoviště. Stagnace ve výsledcích odborné činnosti způsobila škody oboru, které nelze samozřejmě vyjádřit čísly. Ale patrně archivnictví bylo odrazem i celkového obrazu společnosti, které se bránilo v přirozeném vývoji – mám na mysli především možnosti vzdělávání a intelektuálního rozvoje. Nezapomněla jsem nikdy na vlastní nástup nového vedení – na 1. 4. 1955 byl svolán aktiv všech pracovníků. Když nám byl ing. Svobodou představen dr. Rejman, pronesl nástupnický projev, který trval asi hodinu a čtvrt. Nikdo z nás ale nedokázal shrnout, co nám přišel říci. Slyšeli jsme sice souvislou řeč, ale téma bylo dáno „uvědomělost“, „soutěžením“, „jinými metodami práce“, dosavadním „archivním tempem“. O dr. Nuhlíčkovi jsme už měli první informace u jeho domovského působení. Když se pak stalo zvykem, že tito dva mužové chodili vždy počátkem týdne na Archivní správu, aby podávali svou zprávu, pojmenovali je (neznámí autoři z řad archivářů) „Crha a Strachota“.

Po návratu z mateřské dovolené jste byla přerazena za trest do dejvického oddělení (bývalý Archiv Země české).

Byla jsem dána na vychování – s. dr. Nuhlíček označil toto oddělení za nejlepší z archivu. Přišla jsem do rozpracovaného pořádání fondu Zemský výbor. Práce byla kolektivní, to se projevilo tím, že byla zrušena část studovny, do níž byly přemístěny pořádací stoly, takže pořádací seděli všichni v tomto prostoru. Každému bylo určeno určité spisové oddělení. Pro mě byla sign. IX (zdravotnictví). Já jsem byla v kolektivu IV. oddělení cizí živel z Karmelitské, navíc z tehdejší mladé generace a dokonce v KSČ. Oni zakusili proměnu politického ovzduší už před spojením archivních celků (AMV + AZČ) – jehož výsledkem bylo zastavení jejich edice berní ruly, o níž vyšla recenze v odborném tisku, že jde o zbytečně přepychovou práci. Neměli tedy přátelský vztah ke KSČ a tím ani k jednotlivým jejím členům. Stala jsem se terčem různých ústrků a stížností. V tomto ovzduší se mi nešlo dobře. V roce 1957 jsem vybočila z tohoto dění ve své druhé mateřské dovolené.

Dejvické oddělení bylo po odborné stránce ojedinělým celkem. Všichni měli svůj vymezený úkol, na němž mohli až do připojení pracovat a rozvíjet tedy své vědomosti. Berní rula byla důkazem této nepřerušované snahy zpracovat kvalitní edici. Po letech mi nabídli, abych spolupracovala na pokračování této edice ve zjednodušené podobě, já jsem to ale odmítla.

Následným vývojem však bylo oddělení nuceno jít zcela jinou cestou a plnit zcela jiné úkoly, než mělo jejich původní pracoviště Archiv Země české.

Díky tomuto přerazení jste se dostala paradoxně i k úkolu, ve kterém jste nejvíce vynikla – počátkem byla inventarizace archivu pražského arcibiskupství.

Pracoviště v Dejvicích prošlo po skončení celostátní výstavy archivních dokumentů v roce 1958 další etapou svého vývoje. Prověrky v SÚA (a začleněném AZČ) začaly tedy až v roce 1959, kdy byli z bývalého AZČ vyhozeni pracovníci Hradecký, Chalupa a Volf. Zdůvodnění znělo „nevyhovují kádrově“. Takto zmenšené oddělení bylo pak spojeno s oddělením, které spravovalo nejstarší písemnosti, zhruba do r. 1848, které v Karmelitské 2 vedl dr. Rajtoral. Postupně se mělo toto oddělení (z něhož v prověrkách 1959 byl vyhozen dr. Pražák a v němž už před tím zemřel dr. Letošník) mělo odstěhovat i se svými fondy do budovy v Dejvicích – nově vzniklé oddělení vedl dr. Rajtoral. Archiválie mohly být nastěhovány do Dejvic, protože byly uvolněny prostory po vystěhování písemností Národního muzea, dále Technického muzea a byla zrušena sbírka pozemkových knih, jež zpracoval Archiv Země české – ty byly předávány do svých původních míst, tj. do archivů velkostatků či archivů měst. Do dejvické budovy mohl být postupně nastěhován i archiv pražského arcibiskupství, který se měl také pořádat a inventarizovat. Tyto práce vykonávali už delší čas dr. Doskočil a dr. Haas, kteří většinou docházeli ještě do arcibiskupského paláce. Ti byli však obviněni z pomalého postupu práce, zvláštní bylo, že tento poznatek šířil vedoucí dejvického oddělení. Po změně vedení oddělení určil dr. Rajtoral dvě osoby, které měly jejich práci posoudit – tato komise po shromáždění pracovních údajů dala šířeným pověstem za pravdu. Dr. Haas předložil kromě inventárních záznamů APA I rukopis stručného inventáře arcibiskupských listin, který mu měl usnadnit badatelskou agendu. Dr. Doskočil nepředložil nic jiného než napadenou část inventáře APA I. Dr. Haas byl převeden do jiného oddělení SÚA, dr. Doskočil byl uvolněn z pracovního poměru. Pod vedením dr. Rajtorala zůstalo tedy oddělení, v němž zůstali z původního osazenstva bývalého Archivu Země české jen dr. Beneš a dr. Lišková, knihovník David a dva pracovníci studovny – A. Zimová a S. Bureš. Já jsem byla nově příchozí, dále někdy v první polovině 50. let byla přijata A. Křepelková, s níž jsem měla sdílet kancelář; v průběhu dalších let přicházeli další.

Arcibiskupský archiv byl původně umístěn v paláci, vchod byl z průjezdu, kam vedly vedle vrat vchodové dveře. Několik oken vedlo do náměstí, jedno do dvora, další do zahrady. Bylo to několik místností různé velikosti, označené

písmeny A–H, což byly vlastně signatury jeho tištěného soupisu, známého jako Podlahův katalog. Náš inventář nutně uchovával jeho pořadí. Věděla jsem, že APA I je velmi cenný archiv, náhodou jsem viděla (ještě v Karmelitské 2) starý tisk, který popisoval napadení kláštera františkánů u P. Marie Sněžné, kdy došlo v Praze k nepokojům při příležitosti vpádu Pasovských do Prahy v roce 1611. Už si nepamatuji na to, co je o tom v arcibiskupském archivu, ale vím, že mne to zajímalo a mluvila jsem o tom s kolegyní z městského archivu v Praze – i ona věděla snad o dokumentech, které se nacházejí v jejich archivu. Mluvily jsme o případné spolupráci – nedošlo k tomu, protože ona onemocněla a zemřela.

Když odešli z oddělení dr. Doskočil a dr. Haas, za několik dní přišel za mnou (to už jsem seděla v jiné kanceláři s P. Burdovou) dr. Rajtoral, sáhl do kapsy a vytáhl jakési klíče a pravit „ode dneška jsi správce arcibiskupského archivu“; klíče byly od vchodu do archivu v paláci.

Na tuto práci jsem neměla žádnou předběžnou odbornou přípravu, neměla jsem ani vědomosti o tom, jak vypadá správa katolické církve. Nikdy jsem nebyla katolička, byla jsem pokřtěna v Církvi československé evangelické a až do konfirmace jsem navštěvovala její náboženství. Matčina rodina přestoupila do této církve po roce 1918. Otec byl bez vyznání, z katolické církve vystoupil po první válce. Neměla jsem tedy ani ty znalosti, jaké měli gymnazisté, kteří až do kvinty navštěvovali katolické náboženství.

Věděla jsem, že arcibiskupský archiv je po odchodu dr. Doskočila bez správce, ale nenapadlo mne, že bych to měla být já. Ale ustanovení bylo myšleno vážně – po letech, kdy jsem se nemohla zabývat blíže žádným fondem, jsem najednou měla pořádat, inventarizovat a dělat badatelskou agendu v jednom z nejceněnějších fondů v archivu! Pro pořádání a inventarizaci jsem byla určena tedy já, dále dvě mladší kolegyně – A. Křepelková, která už v oddělení byla, a dále A. Skýbová, která začala jako průvodce na zmíněné výstavě, pak v Loretě, ale toužila po starších dokumentech. Přesunem do našeho oddělení vedení vyhovělo mému přání. Začaly jsme tam, kde naši předchůdci přestali, někde v chronologické řadě korespondence přijaté. Bez potíží jsme si tento oddíl rozdělily na odpovídající části a stejně tak jsme pokračovaly v dalších částech. Ve svém oddílu jsem pak objevila v ročníku 1775 složku hlášení o průběhu tažení povstalců na Prahu, do té doby neznámé a nevyužívané. A. Skýbová to sdělila asistentovi z katedry čsl. dějin, který to sdělil prof. Husovi. Byla jsem pak pozvána na nejbližší schůzku pracovní skupiny pro dějiny třídních bojů, která už pracovala po několik semestrů na filozofické fakultě pod vedením prof. Husy. Referovala jsem o původcích písemností a několika místních jmen a stručně o jejich obsahu. Lze to pokládat za první stupeň k následné práci, kterou navrhl prof. Husa: uskutečnit průzkum nově

zpřístupněných archiválií a podání zpráv. Následovala jednání s Archivní správou a oficiální jmenování určených pracovníků. Výsledky průzkumu byly udivující – přinesly zprávy o dalších, zatím neznámých archiváliích k průběhu největších nevolnických povstání u nás. Účastníci pracovali s chutí, protože se směřovalo k vydání rozsáhlé edice, která měla vyjít v Nakladatelství ČSAV. Práce však byla zdržena náhlým a předčasným úmrtím prof. Husy (†1964), v údobí personálních změn v začínající normalizaci pro obec historiků pak nastala doba nejistého vývoje na vedoucích místech ve vedení některých institucí. Práce na edici tedy stála do té doby, než se mohl ujmout jejího vedení doc. J. Petráň, ten pak pokračoval na organizačních a odborných úkolech, jež práce přinášela. Síť zpracovatelů, u jejíhož vzniku stál ještě prof. Husa, mohla pokračovat: po informačních registech, které třídily písemnosti podle významu do kategorií A, B, C, D, ke zpracování registů definitivních, což trvalo ještě řadu let – práce nebyla na žádném pracovišti úkolem jediným a přednostním, takže edice vyšla v roce 1975. Pro archiváře znamenala tato práce skutečnost, že archiváři mají vůli a snahu podobné práce dělat a že by byla jen škoda, kdyby se jim v tom z jakýchkoliv důvodů bránilo.

Když skončili pro mne práce na edici, mohla jsem tento mimopracovní čas věnovat dalším pracím. Pomýšlela jsem na počátky rekatolizace – APA I k tomu nabízel bohaté prameny. Logicky tyto písemnosti začínaly už obsazením prázdného místa v čele arcibiskupství. Zatím jsem se, aniž jsem o tom s kýmkoliv mluvila, rozhlížela po dosavadní literatuře, ale když jsem zjistila, že A. Skýbová se chce věnovat právě tomuto tématu, nechtěla jsem zažít v žádném případě nějaký střet, a tak jsem od svého plánu ustoupila – vlastně dřív, než jsem naplno začala pracovat na studiu archivních pramenů. Nikdy jsem toho nelitovala, práce na počátcích a pak pokračování pobělohorské rekatolizace pro mne přinesla vedle uskutečněných prací také mnohé podněty k přemýšlení a hodnocení tohoto dramatického období.

S Aničkou Skýbovou jsem velmi dobře vycházela, měly jsme vždycky o čem diskutovat, vždycky to vycházelo nějak z historie církve. Třetí z nás, Anita Křepelková, se dostala k práci na arcibiskupském archivu jinými cestami než já a Anička Skýbová. Svým původem byla za války určena k cestě do Terezína, poté do Osvětimi, což ona a její matka přežily. Otec se nedožil ani transportu do Terezína. Na konci války jí bylo 15 let. Od protizidovských opatření nesměla navštěvovat veřejné školy – děti z těchto rodin byly odkázány jen na soukromé prameny vzdělávání, což se nemohlo uskutečňovat v Osvětimi.

Po návratu do Prahy byla v novém školním roce zařazena do kvinty reálného gymnázia. Vzhledem k budoucímu zaměstnání neprošla tak obdobím, kdy gymnazisté mají v průběhu tří předchozích let zvládnout latinskou gramatiku

a v kvintě začnou s četbou latinské prózy a posléze i básnických útvarů. Nikdy proto neusilovala o to, aby mohla pracovat s latinskými texty. Zřejmě proto byla také přikázána k úkolu katalogizace Recept (korespondence přijaté) v době Antónína Bruse, o což usilovala A. Skýbová. Do oblasti této problematiky v našem oddělení patří ještě záležitost studijní cesty do vídeňských archivů, které byly před rokem 1939 ještě samozřejmou součástí pracovních plánů odborných pracovníků archivu. Tyto cesty byly pro archiváře obnoveny koncem 60. let. Když se vystřídali vedoucí osobnosti, došlo i na řadové pracovníky. Já jsem byla zařazena také, a to s úkolem analyzovat kancelářské pomůcky, které byly pořízeny v kanceláři A. Bruse v době, kdy byl biskupem ve Vídeňském Novém Městě. Zděsila jsem se toho a namítla jsem, že to je v okruhu práce A. Skýbové a že to tedy nemůžu přijmout. Dr. Rajtoral však na tomto návrhu trval. Šlo tedy o to, aby se o situaci co nejdříve dozvěděla Anička, aby se o tom nedovíдалa třeba ve zkreslené podobě od jiných osob. Volila jsem přímé sdělení situace s tím, že do Vídně tuto práci dělat nepojedu a že se o tom podaří nějak našeho šéfa přesvědčit. Anička ale situaci pochopila tak, že jsem tuto pletichu nějak nastražila já, takže rozhovor skončil nepřátelským postojem Aničky. Snad byla už předem někým ovlivněna o mých údajných snahách. Dala jsem si termín do příštího dne (abych nevybuchla hned), a nazítří jsem sdělila šéfovi, že do Vídně letos ještě nemohu odjet na tři týdny, protože mé děti jsou ještě příliš malé, abych mohla být tak dlouho pryč, i když bych měla zaručený pobyt svých rodičů s nimi v Praze. Výsledek byl takový, že do Vídně jsem nejela ani já, ani Anička, ale byla zvolena jiná pracovnice našeho oddělení (dr. Culková). Anička dost brzy potom odešla z archivu na fakultu, což jsme už dost dlouho všichni tušili. Až po jejím odchodu mi řekl dr. Rajtoral, že Aničce nesvěřil práci na Brusových Receptech proto, že by ji mohla využít pro „svou práci“. Toto pojetí a dělení na práci pro archiv a „pro sebe“ jsem nikdy nepochopila, neoptimalnějším řešením tohoto problému by mohla být ale situace, aby pracovní úkol, na němž by hlavně pracoval v mimopracovní době, mohl alespoň částečně dělat i v pracovní době, tj. v pracovním plánu.

Zmínila jste dr. Rajtorala, mohla byste ho blíže charakterizovat?

Dr. Rajtoral se po skončení školní docházky učil knihkupcem, pak absolvoval dvouletou obchodní školu, což před válkou mohlo zakládat slušné pracovní zařazení, když pracovník po několika letech zvládl běžnou administrativní práci, tj. mohl zastávat i místo vedoucího některé z kanceláří ve velkých podnicích. Dr. Rajtoral přijal zaměstnání v účtárně v Tatrovce. Po roce 1948 absolvoval tzv. dělnickou přípravku, která trvala jeden rok, absolventi pak skládali maturitu a mohli pokračovat na vysoké škole. On byl zařazen na Vysokou školu

politických a hospodářských věd. Když byl jeho ročník ve 3. ročníku, tato škola byla zrušena, protože bylo velmi nesnadné, aby se pro její absolventy našlo vždy umístění. Takže 3. ročník byl rozdělen na 3 skupiny – 100 studentů bylo zařazeno na právnickou fakultu, 100 na Vysokou školu ekonomickou, 100 studentů na filozofickou fakultu. Tam František Rajtoral absolvoval jednooborovou historii, pak už byl jen krok k umístění v archivu (tuším snad někdy v roce 1954). Jeho dosavadní dráha nebyla nejvhodnější přípravou pro práci ve III. oddělení, kdy jsme ho poznali v Karmelitské 2. Na Vysoké škole politických a hospodářských věd byly přednášky uzpůsobeny k tomu, aby političtí pracovníci znali problematiku historie, ale nebyli vedeni ke zpracování historických témat. Pokud měli zařazeno studium jazyků, nebyla v něm zcela jistě latina, o němčině nemám informace. České dějiny však bez němčiny zpracovávat nelze. Nutně měl tedy pocity méněcennosti, přebíjel je pouze svými politickými postoji. Kdyby byl zůstal na svém místě v Tatrovce, mohl být časem váženým pracovníkem, v archivu byl vystaven i skrytým úsměškům. A. Skýbová ho někdy vytáčela pronášením latinských citátů (byla absolventkou klasického gymnázia), kterým on nemohl rozumět.

Když se později přece jen i u nás rozběhly ediční práce, byl vybrán s M. Liškovou, aby pracovali na edici Tereziánského katastru (každý měl zpracovat polovinu krajů). M. Lišková byla velmi pilná, F. Rajtoral pořád nezačínal. Proto byla do úkolu zařazena i dr. Culková, která měla převzít část úkolů F. Rajtorala. Když ale jeho podíl nepokračoval, převzala další část P. Burdová. Když ale F. Rajtoral nezpracoval ani dva kraje, dostala jsem Plzeňsko za úkol já, jemu zbylo pouze Litoměřicko. Po archivu z toho byly úsměšky, ale to měli vidět už dávno před tímto propadem jeho nadřízením, a měl-li zdravotní potíže, tak jeho lékaři. Za něj nebyla náhrada – v rezortu existoval totiž předpis, že vedoucí oddělení musí být členem KSČ. A ten u nás k dispozici nebyl.

Jak by se dle Vašeho názoru mělo ve zpracování arcibiskupského archivu?

Měla by se dokončit katalogizace Recept v období Antonína Bruse; práce byla kdysi rozdělena stejným dílem mezi mne a A. Křepelkovou. Jenže ta odešla z archivu (kolem r. 1970). Já jsem svou část dokončila a doufala jsem, že Anitinu část nějak po chvílích a bez položky v plánu dokončím, než odejdu do důchodu. Jenže jsem (bez zařazení do plánu) pracovala ještě na dokončení excerpce matrik farnosti Broumov a průběžně dále zpracovávala některé údaje. Dále existoval úkol z posledních let: edice dokumentů k druhému největšímu nevolnickému povstání u nás v roce 1680; pracovalo se stejnými metodami jako v případě téhož tématu pro rok 1775. Měla jsem na starosti organizování této práce z oblastí, kde došlo k účasti na tomto hnutí. Obojí vedle běžné práce pořádací

– hlavní úkol bylo třídění tzv. varií církevní provenience (což byl pracovní název této různorodé a rozsáhlé skupiny písemností).

Pokud jde o historická témata: mělo by se pokračovat ve sledování vývoje církevní správy (v rámci pražského arcibiskupství). Moje práce byla o první etapě ukončena rokem 1671, kdy bylo zavedeno odevzdávání jiného typu zповědních seznamů, což bylo odrazem postupu rekatolizačních snah – oficielně už byla tato činnost alespoň formálně dokončena, což vyžadovalo jiný způsob zpracovávání záznamů o zповědích. Tato hlášení byla už svazována v rámci každého ročníku do samostatné knihy.

Zmínili jsme i některé ediční projekty, kterých jste se účastnila. Jaké zde vidíte úkoly do budoucna?

Možná, že by se dalo uvážit práci na výběrové edici o vývoji a postupu násilné rekatolizace, což dokazují četné zprávy misionářů, jež se stávají později jakousi stereotypní a rutinní prací. Mezi tyto písemnosti patří i dopisy nejznámějšího z nich, A. Koniáše, který pocházel z tiskařské rodiny. Podle výpovědní hodnoty dokumentů by bylo vhodné třídit je podle stupně této jejich ceny (skupiny A, B, C, D, obdobně jako je tomu v edicích k roku 1775 a 1680). Mám za to, že údobí, kdy mluvíme o násilné rekatolizaci, je velmi důležité pro sledování tehdejších metod na ovlivňování změny myšlení obyvatelstva a na vývoj způsobu myšlení, a to i v pozdějších dobách. Odvolávám se na někdejší výrok biskupa V. Malého, že jistý odklon českého obyvatelstva od církvi je cenou za násilnou rekatolizaci.

Dalším Vaším zájmem je historická demografie, jak jste se dostala k tomuto tématu?

V rámci poněkud uvolněných poměrů i v humanitních oborech koncem 60. let se za mnou vypravila kol. Pavla Horská, kterou jsem dobře znala už z filozofické fakulty a mluvila o návrhu spolupráce s archiváři. Demografie totiž přestala být už před časem buržoazní pavědou, takže se postupně obnovovala práce v tomto oboru. S tím souvisela i stejná činnost i v jejím odvětví – historické demografii. Po tragickém úmrtí L. Kárníkové byla tímto úkolem pověřena P. Horská. Novinkou ve způsobu práce by byla široká spolupráce s archiváři, kteří by se věnovali práci s dokumenty, jež mohly přispět ke zpřesnění výkladů o problematice vývoje obyvatelstva u nás. Brzy na to v květnu 1968 se konala v Historickém ústavu ČSAV pracovní schůzka dosavadní pracovní skupiny s archiváři, kteří by byli ochotni se účastnit těchto prací. Z tehdejšího Státního ústředního archivu se účastnily schůzky dr. Culková (Stará manipulace

R 109/45), Pavla Burdová (Desky zemské – popisy statků), Anita Křepelková (židovské matriky) a já (APA I), což vše se dělo s vědomím a podporou ředitele. Byly jsme vybídnuty, abychom do dvou let podaly zprávu o možnostech výzkumu v těch částech svých fondů, v nichž se nalézají důležité údaje, které by rozšiřovaly dosavadní znalosti o studiu vývoje populačních trendů u nás. Problematika mne zaujala a do dvou let jsem žádanou zprávu zpracovala. Ta vyšla v orgánu Historického ústavu (Historická demografie), v následujících letech jsem tak na stránkách Historické demografie publikovala další zprávy o možnosti využívání dokumentů našeho archivu pro tuto specializaci. Mezi archiváři byla o problematiku obnoveného oboru řada zájemců. Proto Archivní správa po jednání s vedením Historického ústavu a dalších napojených institucí ustavila pracovní skupinu archivářů, jež měla pracovat v rámci široce založeného úkolu „Podmínky vzniku a průběhu demografické revoluce v Československu“, zařazeného do státního plánu základního výzkumu (VIII-1-8/2). Členy pracovní skupiny bylo 15 archivářů, kteří jako svůj hlavní úkol zpracovali 15 sond pro vybrané oblasti Čech a Moravy, a to v příslušných matrikách narozených, oddaných a zemřelých v nejméně padesátiletých obdobích zhruba od poloviny 17. století. Na základě údajů z matrik byla pak zpracována data o přirozené změně obyvatelstva a několik dalších dílčích témat (vyd.: Dlouhodobé populační trendy na území ČSR, předstatistické období“, Acta demographica IV, 1981, 273 s.). Vedení odborné části měli na starosti P. Horská a E. Maur. Pracovní skupina se scházela vždy při přípravě úkolu na daný rok a pak před jeho závěrem. Shromáždění všech účastníků celého SPZV VII-1-8/2 se konalo při výjezdním zasedání v blízkém okolí Prahy, kde každá skupina měla obhájit své zpracování. Zprávy o obhajování byly vždy publikovány v Archivním časopise. Pracovní skupina archivářů pracovala tímto způsobem až do ukončení daného pětiletí. Naše skupina svou práci vždy obhájila, výsledky z jednotlivých sond mohl každý zpracovatel publikovat podle své volby. Já jsem zpracovala matriční údaje farnosti Broumov v údobí 1632–1784. Po roce 1989 jsem byla účastna ještě zrodu edice Soupis poddaných podle víry (r. 1651), z něhož jsem zpracovala Loketsko. Původně měla edice vycházet ve spolupráci s Historickým ústavem ČSAV.

Pokud se ohlédnete zpět, stala byste se znovu archivářkou?

Práce s originálními prameny má své kouzlo, i když musí archivář mít řadu předběžných znalostí, které se nezkoušejí ani na vysokých školách, ale nabývají se až při práci s archiváliemi. Nejrůznější zvraty a turbulence, jež postihly humanitní obory v pouónorovém období, přinášely zajisté četné škody, způsobované

nekvalifikovanými vedoucími pracovníky či „politickým“ vedením; znamenaly několikaleté zdržení odborné práce, ztrátu a úbytek zkušených a zdatných odborníků. Tak tomu bylo nejen v archivnictví. Tyto škody se nahrazují velmi nesnadno, některé nahradit nelze.

Nezalitovala jsem ale nikdy, že jsem v archivu vytrvala – měla jsem štěstí v tom, že jsem mohla pracovat ve fondu Archiv pražského arcibiskupství, a tak poznávat jeho bohatství. Tento archiv bych byla těžce postrádala v každé jiné příbuzné instituci.

Rozhovor se uskutečnil dne 14. května 2012 v bytě dr. Čáňové v Hostivici.

Rozhovor vedl Jan Kahuda.